

Зоран М. Аврамовић^[1]
Институт за педагошка истраживања
Београд (Србија)

УДК 316.752:316.356.4
Оригинални научни рад
Примљен: 22.07.2022.
Прихваћен: 01.12.2022.
doi: 10.5937/napredak3-39302

Улога културе у обнови и ширењу националног духа

Сажетак: У раду се одређују основни и сродни појмови културе. Указује се на уже и шире схватање културе. Од сродних појмова истичу се: културни идентитет, културни образац, медијска култура, електронска култура, српска култура и иностране културе, српски културни простор. У другом делу се разматрају основни актери у култури, ствараоци/аутори, њихова дела, публика, институције и организације, културне групе, државне институције са подељеним надлежностима. У трећем делу указује се на обнову и ширење националног духа (вредности) посредством два темељна стуба културе – традиције (културно наслеђе) и стваралаштва. У четвртном делу се осветљава конфликтна природа културе. Закључни део излаже став о демократској борби за културне вредности.

Кључне речи: култура, националне вредности, актери у култури, конфликтност у култури

Појмови културе

Свака култура је симболички израз животних и духовних искустава човека и нације. Она је *скујни њојам* великих симбола, осећања, мишљења и разумевања живота; израз животних и духовних искустава човека и заједнице. Само човек ствара симболе са појединачним и колективним значењима (White, 1979).

Култура је, такође, давање форме и израза набујалој реци живота појединца и народа. Она нас већ у детињству снабдева особеним разумевањем човека и света, значењима и вредностима, усађује један тип надахнућа, мишљења, осећања, маште, свест о традицији, специфичне обрасце

свакодневног понашања. Дакле, рођењем ступамо у националну културу, она чека појединца и на посебан начин га усмерава и даје реални и симболички правац егзистенцији једног народа.

Заједнички језик, обичаји, веровања, знања, вредности, уметност, митологија, дакле, читав „континуум времена који тече кроз векове“ (Мелвил Херсковиц) пружа изгледе за изградњу сличности у једној култури (традиција, национални дух, конзервација). Међутим, култура није хармонични део друштвеног подсистема; морамо да се суочимо са снагом њених унутрашњих културних разлика и иностраних културних утицаја.

Појам културе се разумева у *ужем* (уметничко стваралаштво) и *ширем* значењу појма

[1] zoran.a@sezampro.rs

(Petrović, Lakićević, 1994). У ширем значењу означава све што је човек створио – језик, предмети, знања, вредности, веровања, уметност, религија, митологија, обичаји, морал, држава, привреда, техника. Култура би у том смислу речи означавала *свеукупности начина живота одређене националне заједнице*. Другим речима, начин живота једног друштва или уже друштвене групе, садржај интеракција у којима они остварују своје основне егзистенцијалне потребе као што су комуникација, начин исхране, облачење, становање, породични живот, религија, забава, уметност, моћ и власт. Култура није строго аутономна област, није кинеским зидом одвојена од других подсистема друштва: она има економске, друштвене и политичке функције (Avramović, 2008).

О култури може да се расправља и на трећи начин, као о *културној целини*. Какву целину обухвата култура? С тог гледишта разликујемо културу личности, културу нације, националне заједнице, и напослетку шире културно-историјске типове, на пример: германско-романске, словенске, кинеске, исламско-арапске и друге. Њих повезује блискост вере, језика, историје.

Постоји више сродних појмова културе.

Културни идентитет. Структурне елементе културног идентитета чине *објективни показатељи*, али и њихов *субјективни доживљај*. Језик, вера, традиција, обичаји, митологија, научна и дискурзивна свест део су објективне компоненте идентитета помоћу које можемо релативно поуздано да одредимо културну припадност неке групе, слоја или појединца. Културни идентитет је облик колективне и појединачне свести, осећања, понашања који по-

казују припадност једној нацији. Испољава се у три облика: свакодневни (храна, становање, облачење, игра, забава), стваралачки (уметност, наука), историјско-политички (религија, политика, привреда). Проблем се појављује са *интерпретацијом* елемената објективног идентитета, која може бити лична, групна, национална, а са становишта историјског времена могу се лако констатовати промене у појединим раздобљима (Avramović, 2008).

Може да буде од сазнајне користи и појам *културни образац*, који је Слободан Јовановић користио у својим радовима. Он обухвата „све гране духовног живота једног народа“: не само његову науку него исто тако и његову веру и морал, његову књижевност и уметност, његову политику и право, његову војску и привреду, његове обичаје и забаву (Jovanović, 1991).

Медијска култура. О овој теми Даглас Келнер (Kellner, 2004) написао је књигу под истим насловом. Према његовом мишљењу, медијска култура састоји се од радио-система, носача звука и слике и средстава њиховог емитовања. То је култура високе технологије, заснована на моделу масовне производње и намењена масовној публици (ТВ, интернет, мобилни телефон). Медијска култура се укршта с друштвеним и политичким кретањима, обликује свакодневни живот људи, утиче на начин мишљења и понашања, на формирање и развој културног идентитета. Саставни део медијске културе је и стицање критичке медијске писмености, а то значи бити у стању одупрети се медијским манипулацијама и инструментализацијама.

Електронска култура. Нове информатичке технологије утичу на културу схваћену у ширем

и ужем смислу речи. На првом месту, културно стваралаштво трпи утицај техницизираног света и видео-цивилизације. Ствара се „виртуелна заједница“ у којој група људи размењује речи и идеје посредством компјутерске мреже. Помоћу нове технологије стварају се филмови, пишу се интернет романи, режирају позоришне представе, компонују музичке партитуре. Уместо живе речи, све је више речи на екрану компјутера. Уместо књиге, све је више слика и графикона. Једном речју, основна карактеристика модерних технологија у процесу културе јесте минимализовање људског фактора и живе речи. Интернет је променио природу читања и писања. Библиотеке су све мање посећене, а тиражи књига се смањују. Ево речи Милорада Павића приликом доделе Награде „Иво Андрић“: „Књижевност данас има мању специфичну тежину ако није гора од књига ранијих епоха. Разлог лежи на другој страни. Слика и знак, посебно у рачунарском и интернет окружењу постали су важнији од традиционалне језичке комуникације кроз књигу“ („Победнички пораз“, *Полиџика*, 12. 10. 2002).

Питање односа између *домаће* и *инострани* културе одувек је било једно од централних проблема социологије културе. Тај однос може да буде колонијални и ферментизујући. Разуман однос сарадње и размене подразумева усклађеност и давање предности националној култури. У супротном, био би озбиљно угрожен идентитет. Кад у економији постоји апел да се купују домаћи производи, то треба још више да важи за културну свест и постојање. Једно емпијско истраживање показало би какав је однос између домаће и иностране културе у Републици Србији. (Добар пример: према подацима

међународне уније биоскопа за 2021. Србија је друга земља од 39 европских и околних земаља по гледаности домаћег филма [„Српски филм покорио Балкан“, *Новости*, 27. јун 2022], лош пример: велики број књига, и то књижевних дела, објављен је на латиничком писму.)

Како националне културе нису територијално и политички хомогене, већ се њихови делови налазе и у другим државама, неопходна је брига о културном простору. Кључна улога у успостављању односа са *српским културним простором* припада личностима културе и институцијама културе. Државна политика је увек у ситуацији да подстиче или омета један правац културних веза с припадницима свог и других народа. Културне институције, у зависности од својих програма и истраживачких пројеката, одређују врсту сарадње са одговарајућим установама других држава. Личност културе је трећи чинилац културног повезивања Срба у матици и иностранству, а од претходних се разликује по већем степену слободе избора културних вредности. Она је такође у прилици да помогне својом иницијативом и својим учешћем у оснаживању српског културног простора.

Како разумети улогу културе?

Улога културе је диференцирана; може се разумети разликовањем њених актера. То су ствараци – аутори, њихова дела, публика, институције и организације, културне групе. Изузетно важну улогу у култури имају државне институције са подељеним надлежностима: 1) Министарство културе, Покрајински секретаријат за културу, општине; 2) приватни сектор у култури (при-

ватна позоришта, музеји, галерије, издавачи), 3) уметничка удружења, НВО, 4) непрофитни сектор (фондације, фондови, задужбине).

Улога *стивараоца* се огледа како у његовом делу, тако и у његовим јавним наступима, који не обухватају само рефлексију свог дела већ и јавна друштвена питања. Његови погледи на културна кретања и догађаје региструју се и остварују некакво дејство у ужој или широј јавности.

Стиваралачка дела такође имају одређену улогу како својом естетиком и сазнањима, тако и значењима. Сетимо се какав су утицај имали роман *Време смрти* (1972–1979) Добрица Ћосића и *Књига о Милутићу* (1985) Данка Поповића, и то без икакве „промоције“. Или филм *Дара из Јасеновца* (2020) редитеља Предрага Антонијевића.

Културна публика има веома значајну улогу. Без ње култура не постоји. Она својим разумевањем и сензибилитетом шири на друге слојеве становништва дух и вредности културе у којој учествује. Прочитана књига или одгледан филм не памте само читаоци или гледаоци, већ они свој доживљај, своје разумевање дела, препричавају другима.

Културне и уметничке групе, формалне или неформалне, не треба потценити када је у питању њихова улога у култури. Оне се залажу за ствараоце, за дела која по неком мерилу припадају одређеном клану. Некада нуде подршку, а некада организују протесте за одбрану својих фаворита у културном пољу друштва.

Државне институције у култури. Организације и институције имају посебно израђену улогу у култури. Од њиховог рада зависи какав је статус културе у селу, граду, општини, држави. Посредством организација и институција

задовољавају се културне потребе друштвених група и појединаца на систематски начин. Али оне нису статичне, већ су подложне променама: мењају своје садржаје, циљеве, функције, норме и вредносне оријентације. Културне институције се разликују по величини, простору који користе за рад, кадровском саставу, степену специјализације, начину управљања, технолошкој опремљености и начину финансирања.

Финансије и кадрови имају важну улогу у култури. Финансирање културе подразумева опредељивање доносилаца одлука за модел финансирања. Стандардни модел је буџетска материјална подршка свим сегментима културног циклуса – запосленима, програмима, одржавању инфраструктуре. Други модел је ширење ослонаца на тржиште и његове механизме понуде и потражње. Трећи модел је комбиновање буџетског и тржишног начина финансирања културе.

Кадрови у култури су такође значајно средство културне политике. Компетентни кадрови повећавају квалитет културног живота и стваралаштва. Државне и културне институције треба да воде они којима је српска култура најпреча брига.

Ангажованост у култури (утицајност). Два века су књижевници у српској култури били најутицајнији; личности, дела, публика (Аврамовић, 2016). Од краја 18. века па све до наших дана једва да неколицину српских писаца можемо издвојити као ствараоце који су били посвећени искључиво свом књижевном делу. Као по неком неписаном правилу, српски књижевник је морао на неки начин да закорачи у политички простор и тако је утемељена традиција органске везе између српских писаца и политике. Слоган би

могао да гласи: ниси књижевник ако не кажеш или не учиниш нешто за рачун политике.

Смена књижевних епоха – романтизма, реализма, модерне, експресионизма, надреализма, социјалне књижевности, стварносне литературе и других, није нарушила обичај да се писци свих жанровских опредељења укључују у послове политике – од Вука, Доситеја, Његоша, Лазе Костића до Милоша Црњанског, Добрице Ћосића.

У последње две деценије књижевни сталез је изгубио ову двовековну културну и јавну утицајност. Ту улогу су преузели сценски уметници, посебно глумци. Ликовни и музички ствараоци су утицај остваривали углавном у оквиру своје уметности.

Одговорности у култури. Култура подразумева стваралаштво, али и бригу за услове стваралаштва. Нема стваралаштва без слободе. Али слобода је и одговорност за радње које предузимамо. Одговорност је и размишљање о последицама сопственог чина. То се нарочито односи на јавно деловање стваралаца у култури. Али и у стручном послу једнако имамо примере неодговорности. Зашто 2020. године САНУ (тридесет година од распада југословенске државе) и даље задржава назив *Речник српскохрватској књижевности и народној језика?* У члану 10. Устава Републике Србије употреба језика и писма се уређује на следећи начин: „У Републици Србији у службеној употреби су српски језик и ћирилично писмо.“ То значи да се у делу „српски језик“ не поштује Устав РС. Проблеми са ћирилицом су општепознати. Борба се води за заштиту писма са пет аргумената: Традиција дуга 10 векова, образовни, културни, финансијски, демократски (приватно и службено писмо).

Обнова и ширење националног духа (вредности)

Подсетимо на једну мисао Милоша Црњанског из 1932. године: „Прошлост се не враћа, али она сја у свему што никне на њеном тлу.“

Српски национални дух (вредности) обухвата: историјско искуство, националну традицију и обичаје, основне вредности, дела великих културних стваралаца, идеје о организовању колективног живота, религиозност, српски језик/књижевност, уметност, науке.

Обнова и ширење националног духа (вредности) обухвата два темељна стуба културе: традицију (културно наслеђе) и стваралаштво (Аврамовић, 2008).

Културно наслеђе обухвата материјална и нематеријална дела: непокретна (споменици културе, археолошка налазишта и знаменита места) и покретна (музејска грађа, архивска грађа, аудио-визуелна и кинотечка грађа, библиотека). Нематеријално културно наслеђе (усмена традиција, фолклорно стваралаштво, занати, митологија и ритуали, празници, одевање).

Ширење националног духа (вредности) у култури најпотпуније се остварује *стваралачким* делима (књижевност, музика, позориште, опера, балет, визуелне уметности – слика, скулптура, цртеж, графика, примењене уметности). Креативне индустрије обухватају кинематографију, радио и телевизију, издавачку делатност. Ширење националног духа у културном стваралаштву није просто квантитет остварених дела, није статистичка категорија. *Мора се обратити пажња на квалитет културног стваралаштва.*

Обнова и ширење културних вредности условљени су расположивим ресурсима, заправо рационалним односом између уложених ресурса (новац, време, кадрови) и остварених резултата. Један од начина подизања нивоа ефикасности јесте примена комбинованог финансирања културе. Јавност употребе државног новца подразумева дискусију доносилаца одлука са заинтересованом јавношћу. Осим на буџетски новац, култура треба да рачуна и на изворе прихода који се стиче на тржишту.

Обнова и ширење националне културе зависе од наведених актера: стваралаца, њихових дела, публике, институција и организација у култури, културних група, културне политике (државе и разним нивоима). Ипак, најважнија је културна политика државе, односно Републике Србије. Шира разматрања појма културне политике захтевају прецизирања значења културе (универзалистичко, социјално утемељење, национални израз). Независно од дефиниције културе, усмеравање културног постојања једне државе није оствариво без идеје о континуитету. Према суду Карла Манхајма (Mannheim, 1975), „ништа што се појавило у културном процесу не може напросто ишчезнути већ у измењеном облику улази у касније структуре“. Отворено је питање у којој мери идеју о континуитету обликују институције културе и стваралачке личности.

Формулисање циљева културне политике мора да пође од затеченог стања у култури, од аналитичког инвентарисања културне ситуације. Број културних институција (библиотека, издавача, позоришта, музеја, кинематографије), структура запослених у култури, просторни распоред културе, остварења културних програма

и пројеката само су почетни кораци у конципирању културне политике. Замисао основних циљева представља други кључни елемент усмеравања културног развитка. Планови у култури садрже приоритете културних потреба. У неким друштвеним приликама приоритет ће се дати државном интересу у култури а у другим општинским или појединим делатностима културе (позориште, библиотека, филм итд.). Са тог становишта, не може се избећи питање начина прихватања културних програма и културних акција, као ни испитивање улоге и оправданости културних установа, вредновање њиховог рада, промену културних потреба али и владајућих механизма одлучивања (Prnjat, 2006).

Избор приоритета у културној политици последица је система одлучивања. Распон циљева креће се од чувања културне прошлости до подстицања стваралаштва, развоја националног културног идентитета, „култивисања“ околних села и других слојева становништва, подстицања тржишних односа у култури, делимичног или потпуног финансирања културних програма, улагања у инфраструктуру (објекти, опрема) или у програме (активност), развијања веза са међународним културним организацијама итд.

Култура доприноси националном духу али и одмаже

У сваком друштву постоје мање или више отворени и прикривени сукоби као и напетости између појединаца, појединаца и група и између друштвених група. Узроци сукоба у култури су различити: код неких преовладава агресивни нагон (егоизам), код других неподударност

личних амбиција (очекивања) с друштвеним могућностима, код трећих скуп интереса, код четвртих воља за влашћу, код петих естетичке идеје и стваралачке замисли. Сама чињеница постојања ових неуједначености довољна је да изазове сукоб. Међутим, сукоб се може повећати уколико се не ускладе циљеви и средства за њихово остваривање.

Супротности интереса различитих група у култури и појединаца такође потенцијално изазивају сукобе. Интерес ипак није само објективна категорија већ и субјективна процена. Није реткост да појединци и групе нереално оцењују сопствене интересе и да због тога уследи полемика, јавна свађа. Сукобе у култури можемо да класификујемо према неједнаком положају које група или професија заузима у друштву (класни, професионални), према културним и духовним разликама (национални, верски), према вредносним опредељењима, према генерацијама (генерацијски), према државама. У културно-књижевном спору узрок може да буде различито схватања књижевне уметности, али и лична нетрпељивост као и интереси ужих културних група (естетска уверења и књижевне награде).

Дакле, разумевање културе мора да узме у обзир и њено друго лице: култура је и *конфликтно* поље друштва у којем учествују ствараоци, њихова дела и рецепција. Разликују се два типа конфликтности: сукоб културно-уметничких групација (табора, кланова) због естетских или статусних разлика и сукоб стваралаца на релацији политика (власт) – политичка активност стваралаца. Српски *ствараоци* су током протеклих деценија иступали политички у јавности са уметничким (културним) ауторитетом на два

начина: 1) рационално-искуствени (мањина), 2) осећајно-вољни и интересни (већина). Први су имали нека знања о јавним стварима, други су имали осећања и вољу. Такође, нека *дела* у култури су стварана са идеолошким и политичким намерама. А културна *јублика* је разумевала и доживљавала нека дела културе на свој начин, а то је или актуализација или политичко читање. Реална су одбацивања дела због политичког опредељења ствараоца или прихватања.

Какав је однос *йолиџике* и *кулџуре*? У свакој националној историји постоји много примера да политичке личности или политичке партије инструментализују културу. Овај однос није био једностран. Било је и културних стваралаца који су подржавали неку политичку организацију из властитих интереса. Они су могли да буду материјални, саморекламерски, статусни итд. Наравно, било је и оних стваралаца који су своја слободно изабрана идеолошка гледишта укључивали у идеологију неке политичке организације.

Не постоји правило у односима између политике и културе како у појмовној, тако и у практично-историјској равни. Тешко је бранити тврдњу да су политика и култура непријатељске делатности. Тачно је да су оне различите по циљевима, средствима, актерима, очекивањима, али та разлика се открива и у односима између свих друштвених делатности. Исправна тврдња је да је тај однос био променљив, да је инструментализам био обостран, и да је у великој мери зависио од конкретног културног ствараоца. Ослободилачка и репресивна политика свакако су утемељивале различите односе према култури.

26 | Да ли нам књижевност помаже да схватимо политичке проблеме неког друштва? У време грађанског рата у Босни и Херцеговини француски министар спољних послова Ален Жипе изјавио је, маја 1994, да је Андрић написао да је „Сарајево град мржње“. У којој мери је Андрићев књижевни текст релевантан за политичке оцене? Андрићева реч о мржњи написана је у књижевном, а не у прагматско-политичком тексту. Надаље, семантику Босне Андрић обликује и у другим књижевним текстовима, често на различит начин. У роману *На Дрини ћуприја*, друштвена и политичка значења су умеренија, а у *Травничкој хроници* слушамо опречне гласове Француза о тој земљи. Конзул Давил и тумач Дефосе супротно мисле и суде о Босни (Аврамовић, 2003). Где је ту Андрићев глас и мисао о мржњи? Нема поузданог одговора. Свака политичка интерпретација Андрићеве књижевности особена је „зиданица на песку“. Политичка понашања усмеравају мноштво других мотива и интереса.

Уметник и њолиџика. Уметник, дакле, може да буде политички активан као јавна личност, али и као члан или функционер политичке странке. Уметници су показивали своје политичко опредељење јавним подршкама (чланству, функцијама) одређеним политичким партијама. Можемо да у деловању културних стваралаца како у прошлости, тако и у савремености разликујемо позитивне и негативне учинке (Аврамовић, 2016). Позитивно је код неких схватање политике као опште ствари при чему су разликовали политичка опредељења и културно стваралаштво. Негативни трагови уношења јаких емоција у политику, честе промене мишљења, концентрација

на тренутне феномене уместо на целину, деструктивна критика, као и неразумевање положаја Србије и Срба у савременим геополитичким оквирима одмажу успостављању демократске културе.

У српској политичкој јавности од 1990. до наших дана, дакле у последњих 30 година, једна група књижевника објавила је око 30 књига политичке „критике“ српско-југословенских догађаја и личности. Питање је, међутим, какав је садржај тих критика? Да ли оне теже истинитој слици југо-српске стварности у поменутом раздобљу или је то (не)свесна лаж под окриљем јавног критичког знања? (Аврамовић, 2022).

Личности културе су у јавном деловању користиле критику као важан елемент демократске јавности. Каква је то критика? Преко овог питања се олако прелази ваљда и зато што критичка мисао има сама по себи неку врсту априорне исправности и непогрешивости. Међутим, друштвено и политичко искуство показују да постоји критичко али и „критичко“ мишљење. Под овим другим, кријумчари се једна мисао која је по форми критичка, али по садржини може да буде и лажна. Њу храни сплет политичких емоција, жеља, интереса. Али, почујмо и речи књижевника, а не његових критичара. „Светислав Басара је истакао да није могао да поверује да је добио награду, јер је у његовом роману, како је навео, изречено много грубих речи о српској историји“ (На дан обележавања 180. година Народне библиотеке Србије, *Политика*, 29. фебруар 2012).

Дакле, уметник није само гласник лепоте већ и припадник неке од политичких опција, на пример, патриотске или антипатриотске.

Дела са политичким значењима; инструментализација уметности

Култура није чиста култура, уметност није чиста уметност. Национално и општељудско искуство показују да се култура и уметност могу инструментализовати за разне циљеве. Не постоји само једна функција културе. Свако дело културе служи нечему, задовољава неку потребу. Две основне функције културе су практична и духовна. У оквиру ових функција можемо разликовати следеће: корист, задовољство, забаву (игру), идеолошку пропаганду (политику), самосврху (сврху у себи), знање (истину, мудрост), вредност, катарзу.

У форми уметности Срби се у неким делима приказују као примитиван народ, којим управљају нагонска структура, воља, страсти. У овим уметничким стваралачким делатностима појављују се и социјални, политички и национални моменти.

Погледајмо неке српске филмове које су српски редитељи и сценаристи снимили од 2000. до 2010. године и који дају посебан уметнички допринос светској антисрпској помами. Чињеница је да је део српске кинематографије допринео да се о Србима створи слика као о балканској дивљој и бруталној нацији. Најдаље је отишао *Српски филм*, који је шокирао публику на премијери у САД (*Полиџика*, 17. март 2010). „Замислите најстрашније могуће ствари: некрофилију, инцест, силовање, педерастичност и смрт“, пише шпански *Ел Ђаис*, „све то приказано је у филму са експлицитним сценама и открићете скривену слику крајње депримиране друштвене, економске и политичке ситуације у Србији“ (Шпанци

скандализовани *Српским филмом*, *Полиџика*, 20. 10. 2010).

У савременом позоришћу гледалац може да види и чује све. Улица замењује театар, понос је предмет спрдње, пикаријација секса, историјске чињенице могу да се исмеју и облате. Историјско патриотско памћење нације није заштићено, али припада јачим емоцијама колективног постојања. Када се извргне ругању, критике се не могу избећи.

Овај пропагандни перформанс треба повезати „са више него видљивом патологијом наше позоришне сцене, на којој ових двадесет година завидну, ако не преовлађујућу улогу имају простачки комади препуни псовки у којима се вређају Срби и антисрпске пропаганде до нивоа постмодернистичке темпиране инструментализације дебилизма, кретенизма и мазохизма. Број тих представа, заједно с филмовима (*Српски филм* и остали), представља довољан узорак више за психоаналитички третман него за уобичајени критички третман (Brdar, 2012).

Можда је српска књижевност остала имуна на искушења савременог антипатриотизма. Већ овлашни преглед неких књижевних критика казује да и овде антисрпска мисао убире своје плодове.

Директор Народне библиотеке од 2000. до 2012. године Сретен Угричић објавио је 2010. године, латиницом, роман у којем су само две речи написане ћирилицом – „Србија“ и „диктатор“. Фабула романа је доношење на жртву незнаном богу српске државе и народа, српске културе и традиције. Пред нашим очима „стварају се дела“ која узимају ауру уметности, а

заправо су најгора пропаганда, и то она садистичка, брутално-хедонистичка, с порнографијом као централном темом. За оне који на било који начин учествују у уметничком животу а осећају да антиуметничка инструментализација прети самом бићу уметности, преостају стручна и јавна критика.

Каква је *улога државе* у духовном и културном животу нације? То зависи од доносилаца одлука у области културне политике. Карактеристичан је пример одбијања Министарства културе (2010) да помогне финансирање едиције „Десет векова српске књижевности“ Издавачког центра Матице српске. Истовремено Министарство културе је из државне касе издвојило новац за 12 капиталних дела и *Лексикон њисаца Југославије, Едиција 100 словенских романа*.

Какав је однос *демократије и културе*? Демократија је плуралистички (вишепартијски) облик мишљења, понашања и одлучивања у држави, друштву и на тржишту. Она укида сваки монопол на државну управу. Демократија означава ширење тржишта и конкуренције у свим областима друштва и државе. Она ограничава и допушта контролу одлучивања посредством установа поделе власти. У том погледу, демократија у култури може да дефинише односе у институцијама културе, али не може да објасни појаву културног стваралаштва. Она уређује услове културе а не и само стварање дела културе. У чину стваралаштва нема демократије, већ влада принцип духовне аристократије. Унутар културних институција може да буде демократских односа, али и ауторитарних.

Сматра се као несумњиво да демократија омогућава слободу културног стваралаштва и

широку доступност култури. Ову тврдњу треба искусствено проверити. Разум нам налаже упитаност и када се тврди да демократија не ствара проблеме култури. Може ли уопште постојати друштво без проблема?

Шта да се ради у околностима културних борби?

Потребно нам је продубљено мишљење о култури којој припадамо, систематска самоанализа. Ми знамо ко смо, али питање је да ли знамо какви смо у чувању и ширењу културе, у јавном мишљењу и понашању. Култура у друштву је у сталној узбурканости. На њене токове утичу осећања, страсти, воља, интереси, „идеологије и утопије“, али и рационално мишљење о колективним и индивидуалним потребама. Као народ имамо моћ разума. Колико ћемо је и како користити зависи само од нас самих. А то се пре свега односи на употребу средстава која јачају културну свест, мисао и понашање – одговарајући правни поредак, рационално демократско управљање културним организацијама и институцијама, квалитетан образовни систем и васпитне вредности, продубљивање свести о културном и националном идентитету. Култура, треба то имати увек у виду, није само улепшавање живота, естетизација, она је напор да се разликују добро и зло, лепо и ружно, истина и лаж у тумачењу наслеђа, у стваралаштву, у свакодневном животу.

Како критички деловати?: 1) треба подстицати метод књигом против књиге, на идеолошко-политичке садржаје реаговати ваљаном ар-

гументацијом; 2) учествовати у јавним дебатама о односу идеолошких опредељења уметника и националних вредности; 3) критички анализирати антинационална значења; 4) јавна критика државног финансирања дела с наглашеном антинационалном функцијом, што наравно не значи

да треба да спречава материјалну подршку из других извора.

Дакле, слободна расправа је доступна сваком учеснику у културном животу, а када је реч о државним институцијама, оне се руководе општим интересима нације и грађана.

References / Литература

- Avramović, Z. (1992). *Foundations, Funds, Endowments and Legacies in the Culture of Serbia*. Beograd: Zavod za proučavanje kulturnog razvitka [In Serbian]
- Avramović, Z. (2003). *Who does the Writer and his Work Belong To*. Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Z. Stojanovića [In Serbian]
- Avramović, Z. (2008). *Culture*. Beograd: Zavod za udžbenike [In Serbian]
- Avramović, Z. (2016). *Writers and Politics in Serbian Culture 1804-2014*. Novi Sad: Pravoslavna reč [In Serbian]
- Avramović, Z. (2018). Culture and Democracy – Clarification of the Concepts. *Kultura*, (160), 178-192. doi: 10.5937/kultura1860178A [In Serbian]
- Avramović, Z. (2020). Three Aspects of the Relationship between the Serbian State and the Serbian cultural space. In: D. Stanić (ed.). *Srpski kulturni prostor* (95–109). Novi Sad: Matica srpska [In Serbian]
- Avramović, Z. (2022). *The Estranged Writer*, Novi Sad: Fondacija Grupa sever [In Serbian]
- Brdar, M. (2012, May 24). “Dirty Hands with no Conscience”, *Pečat*. Available at <https://www.pecat.co.rs/2012/05/milan-brdar-o-zoranu-djindjicu-prljave-ruke-bez-savesti/> [In Serbian]
- Jovanović, S. (1991). *From History and Literature 1*. Beograd: BIGZ; SKZ, Jugoslavijapublik [In Serbian]
- Kellner, D. (2004). *Media Culture*. Beograd: Clio. [In Serbian]
- Mannheim, K. (1975). *Essays in Sociology of Knowledge*. Zagreb: Stvarnost. [In Croatian]
- Petrović, M., Lakićević, O. (eds). (1994). *History of Serbian Culture*. Gornji Milanovac: Udruženje izdavača i knjižara Jugoslavije [In Serbian]
- Prnjat, B. (2006). *Introduction to Cultural Policy*. Novi Sad: Stilos [In Serbian]
- White, L. (1979). *The Science of Culture*. Beograd: Kultura [In Serbian]

Zoran M. Avramović

Institute for educational research Belgrade

(Serbia)

The role of culture in the restoration and dissemination of the national spirit

Summary

30 | The paper determines the basic and related concepts of culture. It points to the narrower and broader understanding of culture. The outstanding concepts are as follows: cultural pattern, media culture, electronic culture, Serbian culture and foreign cultures, and Serbian cultural space. The second part is dedicated to major actors in culture, creators/authors, their works, the audience, institutions and organizations, cultural groups, state institutions with divided competences. The third part speaks of the restoration and dissemination of the national spirit (values) through two foundation pillars of culture – tradition (cultural heritage) and creative work. The fourth part casts light on the conflict nature of culture. The concluding part presents the attitude about the democratic struggle for cultural values.

Keywords: culture, national values, actors in culture, conflict in culture